

2. Королева, И.В. Кохлеарная имплантация глухих детей и взрослых / И.В. Королева. – СПб: Каро, 2008. – 752 с.
3. Лева, А. Развитие слуха у неслышащих детей: История. Методы. Возможности / А. Лева. – М.: Академия, 2003. – 224 с.
4. Bouchard, M.-E. Speech Development in Prelingually Deaf Children with Cochlear Implants / Marie-Eve Bouchard, Christine Ouellet, Henri Cohen Marie-Eve Bouchard, Christine Ouellet, Henri Cohen // Language and Linguistics Compass – Volume 3 – Issue 1 – pages 1–18, January 2009.
5. Pujol C, Amal T. Cochlear implant rehabilitation in children and adults. – London: Whurr Publishers, 1995. – P.

The contents of the programs of correctional work with children with cochlear implants are described in this article. The experimental work by its approbation are characterized.

Keywords: cochlear implantation, correctional work, hearing perception development, oral speech.

Отримано 24.2.2012

УДК 376-056.26:616.28-008.14](091)(477)“18”

В.М. Шевченко

ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНО ОРГАНІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В УКРАЇНІ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

У поданій статті автором стисло висвітлено історичний етап зародження та становлення спеціально організованого навчання дітей з порушеннями слуху в Україні на початку ХІХ століття. Стисло подана характеристика трьох спеціальних закладів, які виникли на теренах нашої країни.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, глухонімі, спеціальні заклади.

В данной статье автором кратко освещен исторический этап зарождения и становления специально организованного обучения детей

с порушеннями слуха в Україні в началі XIX століття. Кратко представлено характеристику трьох спеціальних закладів, які виникли на території нашої країни.

Ключеві слова: діти з порушеннями слуха, глухонімі, спеціальні заклади.

Спеціально організоване виховання й навчання дітей з порушеннями слуху в Україні має тривалу історію. Нам відомо, що існування такої проблеми у Київській Русі не приховувалося від суспільства, як це було звичним на той час для західноєвропейських країн, і до них було гуманно ставлення.

Процес розпаду феодально-кріпосного ладу, посилення промислового виробництва, розвиток товарно-капіталістичних відносин були основними чинниками, що сприяли змінам в організації державної системи шкільної освіти. Під впливом революційно-демократичного руху на початку XIX ст. визначилися деякі нові принципи побудови системи народної освіти.

У 1802 – 1804 рр. в Російській Імперії було проведено великомасштабну освітню реформу, результатом якої стало утворення Міністерства народної освіти [1; 12]. Розвиток теорії та практики навчання й виховання глухих в Україні проходив у тісному зв'язку з соціально-політичними та економічними умовами життя суспільства, з тими змінами, які відбувалися в педагогіці та в системі народної освіти Російської Імперії.

Реформа, звичайно, не могла не позначитися на суспільному становищі та громадській опіці глухонімих, хоча принципових змін тут сталося. Основними закладами, де знаходили притулок поодинокі глухонімі діти-сироти і так звані глухонімі-безпритульні, залишалися богадільні, мережа яких помітно розширилася. В самих богадільнях відкривалися окремі дитячі відділення, лікарні та сирітські будинки. Таким чином, можна говорити про перші спроби диференційованого підходу до тих осіб, що перебували в богадільнях.

Розвиток теорії та практики громадської опіки, виховання й навчання дітей з порушеннями слуху завершився на початку XIX ст. виникненням у Російській Імперії спеціальних навчально-виховних закладів для глухонімих. Проте вони не входили до державної системи народної освіти і відкривалися з ініціативи приватних осіб, яких об'єднувала щира відданість глухонімих і бачення майбутнього країни в розвитку освіти.

Виникнення спеціальних училищ для глухонімих було прогресивним явищем. Ідея їх відкриття, з одного боку, була підготовлена практикою індивідуального навчання (саме індивідуальне

навчання в окремих випадках переростало у форму групового шкільного навчання під керівництвом однієї й тієї ж людини), а з іншого – знайшла гарне підґрунтя саме в соціально-економічних та культурних умовах тогочасного суспільного життя.

Заклади для дітей з порушеннями слуху розвивались як інтернатні, в яких організація і зміст виховного процесу переносилися переважно з виховних будинків та притулків. Зміни у загальній системі народної освіти безпосереднім чином впливали на постановку навчання дітей з порушеннями слуху в Україні [1; 13].

Училища для глухонімих переважно розвивались як навчально-виховні заклади загальноосвітнього та професійно-ремісничого типу. Характерною особливістю навчально-виховного процесу в усіх школах було те, що крім навчання глухонімих дітей мови, арифметики, вітчизняної історії, географії, природознавства тощо, їх обов'язково навчали ще й певної професії (токарно-столярної, ковальсько-слюсарної, палітурної, шевської, кравецької, рукоділля, роботи в сільському господарстві тощо). Цим самим дітей з порушеннями слуху готували до виконання нескладної роботи, яка забезпечувала б їхнє існування [2, с. 13]. Тому навчальний план училищ для глухонімих вирізнявся своєю прагматичністю та прагненням озброїти учнів різними загальноосвітніми знаннями та практичними вміннями.

З огляду на це, М.М. Лаговський зазначав, що “в наявності професійної підготовки своїх вихованців полягає суттєва відмінність російських шкіл глухонімих від шкіл іноземних, де цій справі... відводиться дуже скромне місце, а найчастіше ніякого місця не відводиться” [4, с. 19].

Варто зазначити, що однією з цікавих, повчальних і цінних для сьогодення сторінок історії національного шкільництва був розвиток школи й освіти на західноукраїнських землях, які в той час належали різним державам, зокрема Галичина – Польщі.

Важливим імпульсом до розвитку освіти на західноукраїнських землях став державний закон від 14 травня 1869 р., який замість давнього обмеження утвердив “свободу науки”. Це призвело до того, що в Галичині, на Буковині та Закарпатті після реформи 1869 року виникли сприятливі умови для створення шкіл різних категорій, в тому числі й спеціальних, метою яких було виховання дітей у релігійних традиціях, озброєння знаннями та вміннями, потрібними для життя.

Система навчання і виховання дітей з порушеннями слуху в спеціальних закладах Західної України значною мірою розвивалася під впливом західноєвропейських педагогічних систем, зокрема “чистого усного методу”. Проте і тут не спостерігалось повного панування німецької системи. Так, наприклад, сурдопедагоги львівської школи багато в чому стояли близько до російської системи навчання

глухонімих.

В Україні перша спроба відкрити школу для глухонімих дітей була зроблена на початку ХІХ ст. В історії вітчизняної сурдопедагогіки вважається, що перший навчальний заклад для глухонімих дітей відкрився 1806 року в містечку Павловську під Петербургом. Однак, проведене ґрунтовне дослідження дає підставу стверджувати, що перший навчальний заклад для глухонімих в Російській Імперії з'явився у 1805 році на території України в містечку Романів на Житомирщині [11, с. 2].

Перший заклад пов'язаний з ім'ям представника польської родини Ілінських, графа Юзефа–Августа Ілінського. Бажаючи допомогти знедоленим, у 1805 році граф Ілінський на власні кошти засновує в Романові Новоград-Волинського повіту перший у Росії “інститут” для 50 глухонімих дітей, які проживали на його землях.

Для “інституту” за палацом графа збудували окреме приміщення на 36 класних кімнат та дві великих зали. До “інституту” приймали глухонімих дітей обох статей з навколишніх містечок та сіл, християнського віросповідання, віком від 8 до 14 років.

Навчання і виховання глухонімих дітей проходилося за системою “віденського методу”, де основним засобом навчання була дактилологія, але збереглися й елементи дидактичної системи “мімічного методу”. При цьому ставилося завдання навчити глухих словесної мови в дактильній, писемній та усній формі. Отже, ця система, запроваджена на початку ХІХ століття вперше в Росії у навчальний процес Романівського “інституту” глухонімих, була новим і прогресивним явищем у сурдопедагогії.

Особливої уваги заслуговує навчальний план романівського “інституту” для глухонімих, який поділявся на три відділи (етапи, рівні). Перший з них тривав шість років і передбачав вивчення різних наук, а саме:

1-й рік – дактилономія, вираження думки знаками, вимова літер голосом, письмо і мови (російська, польська, німецька, французька, італійська, латинська), арифметика, релігія, малювання;

2-й рік – мови (російська, польська, німецька, французька, італійська), латинська граматики, релігія, наука моралі, господарські знання;

3-й рік – біблійна історія, наука моралі, загальна географія, географія Російської імперії, загальна (світова) історія, історія Росії;

4-й рік – біблійна історія, математика, фізика, загальна географія, географія Російської імперії, загальна історія, історія Росії;

5-й рік – біблійна та загальна історія, математика, експериментальна фізика, геометрія, географія, міфологія, література, архітектура;

6-й рік – історія, математика, бухгалтерія, література, фізика, географія, архітектура, ботаніка, фармакологія, хімія, товаровознавство, мистецтвознавство, сільське господарство, статистика, право.

Такий зміст освіти був лише частково (протягом 1 року навчання) орієнтований на фізичні особливості глухонімих дітей. У всьому ж іншому за своїм рівнем він більше підходив для ліцею, ніж для такої специфічної школи.

Другий відділ, чи етап, не обмежувався в часі, оскільки мав мистецьке, творче спрямування. Діти, які здобули ґрунтовну загальноосвітню підготовку, продовжували вивчати архітектуру, механіку, малювання, етику, естетику, хореографію, верхову їзду, фехтування, плавання, городництво, роботу з мармуром, ювелірну справу, годинникарство.

Третій відділ носив суто професійне спрямування, але в бік розвитку різних ремесел. Учні вивчали сукнарство, килимарство, столярну справу, ковальство, візництво. Навчання на третьому відділі стосувалося лише юнаків. Дівчата ж могли вдосконалюватися в рукоділлі.

Підкреслимо, що Романівський навчальний заклад для глухонімих готував майстрів мистецьких ремесел для обслуговування панівних верств. Це була перша такого роду школа в Росії.

Для викладання навчальних дисциплін з Німеччини, Італії, Франції, Росії та Польщі на постійну роботу було запрошено 29 професорів. Також були винайняті численні вчителі ремесел і мистецтв: кінної їзди, фехтування, плавання, малярства, штукатурництва, роботи з мармуром, роботи з деревом, годинникарства, сукнарства, килимарства, столярної справи, сідлярства, візництва, слюсарної справи, ковальства та архітектури [9, с. 6-8].

Та все ж сенаторові не вдалося втілити в життя свої благородні мрії. Віддаленість Романова від великих міст, практично повна відсутність транспортного сполучення стали причиною того, що чисельність учнів з кожним роком зменшувалась і в 1813 році їх налічувалося всього 11. Загальноосвітній рівень учнів, які прибували на навчання, був надзвичайно низьким, а найчастіше вони були зовсім неписьменними. Державні органи опіки, які направляли учнів, не звертали уваги на спеціалізацію цього закладу і його рівень, а тому досить швидко “інститут” для глухонімих дітей перетворився на звичайний притулок.

З 1811 року діяльність цього навчального закладу почала занепадати [8; 11]. Щоправда, урядове скасування відбулося лише у 1832 р. “через відсутність належної кількості учнів” [11, с. 8]. Однак,

знайдені архівні записи свідчать, що в 1833–1835 рр. директор інституту вів листування з правлінням Університету святого Володимира [5, с. 5]. Це означає, що “інститут” і надалі продовжував свою роботу. Подальша його доля невідома.

На відміну від Романівського “інституту”, навчальний заклад у Львові перебував у сприятливіших умовах.

За допомогою добродійних внесків та зібраних пожертв з цілого краю, 4 жовтня 1830 р. відбулося урочисте відкриття Галицького закладу, у якому спочатку навчалось 10 глухонімих, незабаром їх вже було 75. Того ж року, під зиму, до школи приїхало ще 20 глухонімих дітей з Перемишльського монастиря і їх кількість зросла до 95.

Наприкінці 30-х років було розпочато будівництво спеціального будинку по Личаківській вулиці № 35, у який заклад перейшов 1841 р. [2, с. 18].

Упродовж 18 років мовою викладання була німецька. У 1856 р. була запроваджена польська [12, с. 12]. Згодом школа перейшла на навчання українською мовою.

У школі був запроваджений досить оригінальний і продуманий режим дня, за яким працівники закладу намагалися рівномірно розподілити навантаження на весь день, враховуючи особливості пізнавальної діяльності дітей з пошкодженим слуховим аналізатором [9, с. 5].

Досить високі вимоги ставилися до вчителів школи глухонімих, які “мусять бути ідеальними людьми не тільки як приклад для своїх учнів, а й з погляду вимог, які їм ставить наука” [9, с. 7–8].

Вивчалися такі предмети: вимова, читання, письмо і читання з губ; польська мова; арифметика; географія; природа; історія Польщі; релігія; каліграфія; малювання; ремесло для хлопців (при школі були шевська й кравецька, а пізніше додалася столярна, палітурна та бляхарська майстерні. У шевській майстерні учні виготовляли взуття. Ця майстерня забезпечувала взуттям всіх учнів школи. У кравецькій майстерні учні шили одяг); ручна праця для дівчаток (молодші дівчатка в’язали, лагодили білизну та одяг, а старші – шили одяг); теологія; фізкультура [9, с. 24–30].

У 1 і 2 класах для навчання глухих учнів використовували міміку і жести, а також короткі речення. Згодом, поступово переходили до використання звукової словесної мови як основного засобу навчання.

У 6 класі вивчалися всі зазначені предмети, але додавалася мінералогія і фізика, “суспільні відносини”, гігієна та геометрія. Для дівчаток старших класів передбачалася також “практична наука домоводства” (готування обіду, прання, прасування тощо). Після закінчення закладу дівчатка повинні були вміти “займатися кухнею в

середньому домі”.

Після шестирічного навчання глухонімі діти, як правило, у 14-річному віці, “йшли у світ за власним хлібом” [10, с. 7].

Варто зазначити, що галицька школа була розрахована на 50 учнів, але фактично в ній навчалося понад 100 глухонімих дітей. Вона була єдиною школою такого типу на всю Галичину і не могла задовольнити потреб місцевого населення [2, с. 66–67].

Під час німецької окупації школа-інтернат була закрита і реорганізована у готель для військових. Після приходу Червоної Армії до Львова розпочалася радянська сторінка історії школи.

Школа в Одесі була заснована 1843 року Георгієм Олександровичем Гурцовим, колишнім директором Санкт-Петербурзького училища для глухонімих. Вона мала два періоди існування: перший, коли на її чолі стояв Г.О. Гурцов та його родина (1843–1896) та другий, коли школа підпорядковувалася Відділу опікунства (1903–1917). На початку роботи Одеського училища навчальний план був переважно такий самий, як і в Петербурзькому училищі глухонімих, де діти навчалися за мімічним методом. У 1887 році викладання вже проводилося за звуковим методом.

До 1869 року в закладі виховувалися лише дівчатка, а у 1869 р. відкрили відділення і для хлопчиків. Курс навчання був чотирирічний [2, с. 16–17].

Зазначимо, що учні 1 класу училища “вивчали назви іменників з прикметниками”; учні 2 класу “вивчали молитви напам’ять, письмово та знаками; нумерацію до ста тисяч і два перші правила арифметики”; учні 3 класу “вивчали короткий катехізис, священну історію, правила учтивості і гуртожитку, моральність, граматичні вправи російською мовою, стислу російську історію та географію, креслення напам’ять карт Європи і Росії, чотири перші правила арифметики і вправи в лічбі, писали під диктовку до мільйона”. Крім того, в усіх класах учні навчались малюванню і каліграфії [2, 17]. Окрім загальноосвітніх предметів, багато уваги приділялося також ручній праці учениць та їхній професійній підготовці. Хлопчики вивчали переважно кравецьке та палітурне ремесла. Вони залишалися з дівчатками лише під час класних занять, а весь інший час знаходилися в своєму окремому приміщенні [7, с. 98–99].

Під керівництвом Г.О. Гурцова та його сім’ї Одеська школа для глухонімих дітей проіснувала 53 роки. Проте в 90-х роках вона почала швидко занепадати. У 1896 р. директор школи Л.М. Міткевич закрила її, мотивуючи це своїм від’їздом з Одеси [2, с. 17-18]. Сім років Одеса жила без спеціального закладу для глухонімих дітей. Відкриття училища-інтернату в Одесі відбулося лише 25 вересня 1903 р.

У статуті передбачалася така структура школи і загальні принципи організації роботи в ній: “Кожне відділення училища, як чоловіче, так і жіноче, має три підготовчі і шість загальноосвітніх курсів. Кожен курс триває один рік... за особливою програмою, затвердженою навчально-методичним відділом і схваленою Радою відділу опіки” [3, с. 3].

Кожний підготовчий клас довірявся окремому вчителю, який навчав своїх учнів мови, письма, рахунку, малювання, гімнастики, рукоділля, Закону Божого. З підготовчих у загальноосвітні класи переводилися лише ті учні, які задовільно зчитували з губ звернену до них мову і володіли запасом слів.

У загальноосвітніх класах система навчання була предметною. Загальний нагляд за навчанням дітей здійснював класний наставник або наставниця. У цих класах вивчалися: російська мова, арифметика, практична геометрія і креслення, географія, історія, природознавство, каліграфія, малювання, курс загальнокорисних відомостей та Закон Божий.

Предметні програми для кожного класу розроблялись навчально-медичною комісією на основі досвіду попередніх років [3; 4].

Важливе місце в школі посідала ручна праця та професійна підготовка глухонімих. Навесні і влітку діти працювали в саду, на городі, винограднику. Наприкінці 1906 р. було відкрито палітурну майстерню для професійної підготовки учнів, а в 1910 р. почала працювати столярна майстерня. Цікаво, що рукоділлям (вишивання, в'язання, крій та шиття) займалися не тільки дівчата, а й хлопці, залежно від нахилів та бажань [6, с. 12].

Під час першої світової війни учні школи виконували ряд спеціальних доручень для армії (шили білизну, одяг тощо). В 1917 р., у зв'язку з революційними подіями, припинилися пожертвування приватних осіб – основне джерело прибутків школи, і вона припинила свою роботу [2, с. 23].

Таким чином, це були три перші спеціальні заклади для теренах сучасної України для навчання дітей з порушеннями слуху. Розвиток теорії і практики навчання та виховання таких дітей проходив у тісному зв'язку з тими змінами, які відбувалися в загальній системі народної освіти і безпосереднім чином впливали й на постановку навчання глухонімих дітей в Україні.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко Н.М., Важинський І.П. Педагогічна освіта в Україні в першій половині XIX ст. // Все для вчителя. – 1998. – № 11. – С. 12–18.

2. Ярмаченко М.Д. Виховання і навчання глухих дітей в УРСР. – К.: Радянська школа, 1968. – 320 с.
3. В попечительстве о глухонемых // Одесские новости. – 1905. – 2 февраля.
4. Лаговский Н.М. Лекция, прочитанная в августе 1910 года на южнорусской областной сельскохозяйственной выставке в г. Екатеринославле. – Александровск: Тип. при училище глухонемых, 1910. – 28 с.
5. О состоянии “института” глухонемых, основанного графом Ильинским в г. Романове. – ЦДІАУ, Фонд 707, оп. 1, спр. 760, 474 арк.
6. Отчёт о деятельности Одесского отделения Попечительства о глухонемых за 1907 год. – Одесса: Славянская типогр., 1908. – 26 с.
7. Скидан В.В. Путеводитель по Одессе и её окрестностям. – Одесса. – Одесские новости, 1899. – 396 с.
8. Chłopicki E. Od Buga do Bohu. Wspomnienia z podróży przez Edwarda Chłopickiego. // Kłosi. – 1875. – Nr546. – t. XXI. – 396 S. – S. 11.
9. Galicyjski zakład głuchoniemych we Lwowie. Sprawozdanie z czynności za rok szkolny 1902/03. – Lwow. – 1903. – 30 s. – S. 5–9, 11, 16, 24–30.
10. Galicyjski zakład głuchoniemych we Lwowie. Sprawozdanie z czynności za rok szkolny 1904/05. – Lwow. – 1905. – 28 s. – S. 7–8, 23.
11. Gیزیcki J. Zakłady naukowe w Romanowie. – Warszawa: 1898. – 28 s.
12. Mejbaum A. Kilka słow o głuchoniemych. – Lwow: I.Zwiyczkowa drukarnia, 1893. – 17 s.

In this article the author briefly covered the historical stage of the origin and development of specially organized teaching for children with hearing impairment in Ukraine in the early nineteenth century. There are presented brief description of three special institutions have arisen in our country.

Keywords: children with hearing impairment, deaf, special institutions.

Отримано 24.2.2012